

GORDANA BLAGOJEVIC´

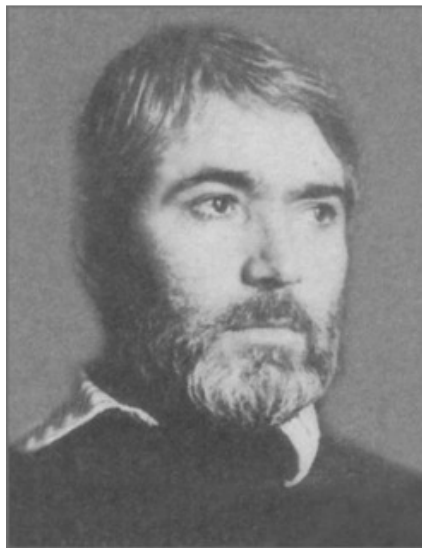
Δρ. Εθνολογίας και Ανθρωπολογίας

Εθνογραφικό Ινστιτούτο της Σερβικής Ακαδημίας

Επιστημών και Τεχνών

**Η ΠΑΤΜΟΣ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΣΕΡΒΟΥ ΠΟΙΗΤΗ ΜΠΟΖΙΝΤΑΡ
ΜΙΑΙΝΤΡΑΓΚΟΒΙΤΣ: Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ
ΑΛΛΟ ΜΕΣΩ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ.**

Στο επίκεντρο αυτής της μελέτης είναι τα ποιήματα του Σέρβου ποιητή Μπόζινταρ Μιλιντράγκοβιτς (Božidar Milidragović).¹ Η ποιητική συλλογή αυτού του δημιουργού με τον τίτλο «Τα Ελληνικά κομμάτια» δημοσιεύθηκε

Ο Μπ. Μιλιντράγκοβιτς

στο Βελιγράδι το 1978. Πρόκειται για ένα κύκλο ποιημάτων εμπνευσμένων από τη Μεσόγειο, όπου αναφέρονται και τα Δωδεκάνη-σα, όπως π.χ. το ποίημα «Πάτμος». Στην εργασία αυτή θα δείξω με ποιο τρόπο ο ποιητής μετέδωσε στους Σέρβους αναγνώστες το πώς είδε την Πάτμο.

Ο Μπόζινταρ Μιλιντράγκοβιτς γεννήθηκε στο Πέτροβατς κοντά στη Τζάκοβιτσα στις 9 Ιανουαρίου 1939 και πέθανε το 1995 στο Βελιγράδι. Ήταν Σέρβος ποιητής, μυθιστοριογράφος, διηγηματογράφος και λογοτεχνικός κριτικός. Τελείωσε το δημοτικό σχολείο στη Τζάκοβιτσα και

λύκειο για τους δασκάλους στο Πρίζρεν. Σπούδασε φιλοσοφία στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου (1962-1964). Ξεκίνησε την καριέρα του στην εφημερίδα “Borba” (Μάχη), και στη συνέχεια ήταν μόνιμος κριτικός λογοτεχνίας στην εφημερίδα “Večernje novosti” (Απογευματινά νέα).

¹ This paper is the result of Project no. 177027: *Multiethnicity, Multiculturalism, migrations – contemporary process*, by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia.

Σύμφωνα με τον Σέρβο κριτικό λογοτεχνίας και ποίησης Γιόβαν Ντέρετις (Jovan Deretić), ο Μπόζινταρ Μιλιντράγκοβιτς ανήκει στη γενιά των ποιητών που εμφανίστηκαν στη Σερβία στα τέλη της δεκαετίας του '60 (του περασμένου αιώνα) και των οποίων η ποίηση παρουσιάζει αναλογίες με τη ρεαλιστική πρόζα. Η ποίηση του Μιλιντράγκοβιτς έχει τα χαρακτηριστικά του νεοσυμβολισμού.²

Τα ποιήματα του Μιλιντράγκοβιτς ενέπνευσαν και σύγχρονους Σέρβους μουσουργούς. Αναφέρω εδώ σαν παράδειγμα τη σύνθεση της σύγχρονης Σερβίδας συνθέτριας Σβέτλانا Κρέσιτς (Svetlana Kresić) για γυναικεία χορωδία και ορχήστρα δωματίου, εμπνευσμένη από το ποίημα “Η νύχτα στα Μετόχια”, καθώς και αυτήν της Σβέτλانا Σάβιτς (Svetlana Savić) «Τα ποιήματα για τα άστρα».³

Στην ποιητική συλλογή «Τα Ελληνικά κομμάτια»⁴ υπάρχει και ένα ξεχωριστό κομμάτι που τιτλοφορείται «Η χρονιά του Χαϊλντερλιν» και περιέχει τα εξής επτά ποιήματα: «Τα χέρια», «Πάτμος», «Το διεστραμμένο και το ποίημα», «Το θραύσμα», «Η άνοιξη», «Η χρονιά του Χαϊλντερλιν» και «Η κατάβαση του Χαϊλντερλιν».

Ο Μιλιντράγκοβιτς έγραψε το ποιήμα του «Πάτμος» εμπνευσμένος απ’ αυτό το νησί και ως αφιέρωμα στον μεγάλο Γερμανό ποιητή Χαϊλντερλιν.

Να υπενθυμίσουμε ότι ο Γιόχαν Κρίστιαν Φρήντριχ Χαϊλντερλιν (1770 - 1843) ήταν Γερμανός λυρικός ποιητής. Το έργο του γεφυρώνει την κλασική σχολή στη λογοτεχνία με τη ρομαντική. Σήμερα, η ποίηση του Χαϊλντερλιν θεωρείται ως μία από τις κορυφές της γερμανικής λογοτεχνίας. Όπως ο Γκαίτε και ο Σίλερ, έτσι και ο Χαϊλντερλιν ήταν ένας ειλικρινής θαυμαστής του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού.

Ο Φρήντριχ Νίτσε στο έργο του Χαϊλντερλιν αναγνώρισε ορφικά και διονυσιακά στοιχεία σε συνδυασμό με χαρακτηριστικά θρησκοληψίας. Ένα από τα σημαντικότερα έργα του είναι το ποίημα «Πάτμος». Όμως εδώ θα αναφερθούμε στο ποίημα του Μιλιντράγκοβιτς «Πάτμος».

Патмос
Све пролази
и тешко задовољство

Πάτμος
Όλα περνάνε
και η η βαριά ευχαρίστηση

² J. Деретић, *Кратка историја српске књижевности*, Нолит, Београд 1983, 652.

³ <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2000/05/17/srpski/K00051605.shtm>

⁴ Б. Милидраговић, *Грчки комади – песме*, Нолит, Београд 1978.

и лако задовољена бол
и ништа није исто
и све је откључано
за провалије неба.
Синови Алпа
премда силни
паре се јалово са кћерима Времена.

Али понављам
понављам за тобом, усред
ПАТМОСА
Хелдерлине
– љубав је добра и кад
сав живот прође.

Од самоће на издвојеним терасама
живи наша свеукупност.
Златно је пиће које пијем
увидући у тебе,
Смрти.

και ο εύκολα ικανοποιημένος πόνος
και τίποτα δεν είναι ίδιο
και όλα είναι ξεκλειδωμένα
για τις αβύσσους του ουρανού.
Υιοί τον Άλπεων
αν και ισχυροί
ζευγαρώνουν χωρίς καρπό με τις κό-
ρες του Χρόνου.

Αλλά ξαναλέω
ξαναλέω μετά από σένα, μέσα στην
ΠΑΤΜΟ,
ω Χαϊλντερλιν,
- η αγάπη είναι καλή και όταν
όλη η ζωή έχει περάσει.

Από την μοναξιά σε απομονωμένα
μπαλκόνια
ζει η αιωνιότητα μας.
Χρυσό είναι το ποτό που πίνω,
συγκλίνοντας (μπαίνοντας όπως το
ποτάμι) σε σένα,
Θάνατε.

Η ποιητική συλλογή του Μιλιντράγκοβιτς λέει για τα πιο βασικά, καθαρά και απλά υπαρξιακά θέματα. Όπως ο λογοτεχνικός κριτής του βιβλίου του, ο Γιόβαν Χρίστιτς λέει: «Στραφήκαμε προς την Ελλάδα σε κάποιες κρίσιμες ώρες, ψάχνοντας από αυτήν να μας δια φωτίσει και να μας δυνάμωσει με αυτό το οποίο πιστεύαμε ότι υπήρχε σ' αυτήν και μας έλειπε. Αυτό δεν σήμαινε πάντα τα ίδια πράγματα, και έτσι την Ελλάδα σιγά-σιγά γεμίσαμε με όλα αυτά τα οποία σε διαφορετικές εποχές θεωρούσαμε ως απαραίτητα και τα οποία δεν νιώσαμε αρκετά γύρω μας.»

Στη ποιητική συλλογή του «Τα Ελληνικά κομμάτια» ο Μπόζινταρ Μιλιντράγκοβιτς στράφηκε προς την Έλλαδα, βλέποντας σ' εκείνη κάποιες αξίες, τις οποίες στα τέλη της δεκαετίας του '70 δεν έβλεπε γύρω του ή τις είδε να κινδυνεύουν. Ο Μιλιντράγκοβιτς στην Ελλάδα ψάχνει πάνω απ' όλα επικοινωνία με τις βασικές φυσικές δυνάμεις, η οποία απεικονίζεται στην επικοινωνία του ανθρώπου με τους θεούς. Στον ποιητικό κόσμο του άνθρωπος έχει στενή σχέση με τους θεούς, δηλαδή με τις δυνάμεις οι οποίες διαμορφώνουν την τύχη μας.

Γκόρντανα Μπλαγκόγιεβιτς

Διαβάζοντας κανείς το ποίημα του Μπ. Μιλιντράγκοβιτς, που παρατίθεται παραπάνω, διαπιστώνει χωρίς δυσκολία ότι η «Πάτμος», στην οποίαν ο ποιη-

Ο Φρήντριχ Χαίλντερλιν

τής αναφέρεται, είναι μια έννοια που ξεπερνά τα στενά όρια του συγκεκριμένου νησιού και γίνεται κάτι συνώνυμο με την έννοια «Αποκάλυψη», έχει δηλ. τη συμβολική πνευματική σημασία με την οποία χρησιμοποίησε το όνομα του ελληνικού νησιού ο Φρήντριχ Χαίλντερλιν στο ομώνυμο ποίημά του⁵. Ο Μιλιντράγκοβιτς απευθύνεται, άλλωστε, στον Χαίλντερλιν, για να του δηλώσει ότι συνεχίζει τη δική του σκέψη, ότι βλέπει κι αυτός το δικό του μεγαλόπρεπο όραμα. Κι αυτό σημαίνει, ότι για να μπορεί να κατανοήσει κανείς το μικρό, αλλά τόσο περιεκτικό ποίημα του (σχεδόν σύγχρονου) Σέρβου ποιητή, πρέπει να γνωρίζει το αντίστοιχο ποίημα του μεγάλου Γερμανού ποιητή του 19ου αιώνα.

Τη σκέψη μου αυτή ανακοίνωσα στην φίλη κ. Γκόρντανα Μπλαγκόγιεβιτς, η οποία δεν

είχε αντίρρηση να δημοσιευθεί μια μετάφραση του ποιήματος «Πάτμος» του Χαίλντερλιν, συνοδευόμενη από τα απολύτως απαραίτητα σχόλια, ως «επίμετρο» στο δικό της κείμενο για τον Μιλιντράγκοβιτς.

Η μετάφραση, που παρατίθεται στη συνέχεια, ανήκει στον Έλληνα ποιητή Τ. Κ. Παπατσώνη (1895-1976) και δημοσιεύθηκε στην «Νέα Εστία», τεύχος 365 της 15 Αυγ. 1942, σελ. 787-793⁶. Στα αμέσως επόμενα τεύχη του ίδιου περιοδικού (366/1.9.1942 και 367/15.9.1942) ο Παπατσώνης δημοσιεύει εκτεννή σχολιασμό του ποιήματος με τον τίτλο «Το τραγούδι της εκστάσεως και της λατρείας Χριστού – Σχόλιο στο ποίημα του Φρ. Χέλντερλιν “Πάτμος”». Από κείνο – κυρίως- το σχόλιο ξεκινούν κι οι περισσότερες από τις σκέψεις που παρατίθενται στη συνέχεια, έχοντας σκοπό τους να βοηθήσουν τον αναγνώστη στην κατανόηση της «Πάτμου» του Χαίλντερλιν.

Το ποίημα «Πάτμος», που χαρακτηρίστηκε ως ένα από τα πλέον βαθυστόχαστα και μυστηριώδη ποιήματα του Χαίλντερλιν και ταυτόχρονα ως μια από τις πλέον λαμπρές κορυφώσεις του λυρισμού του, γράφτηκε σε τρεις μορφές,

⁵ «Αποκαλυπτικόν ύμνο» αποκαλεί το ποίημα «Πάτμος» ο Π. Κανελλόπουλος (*Ιστορία του Ευρωπαϊκού Πνεύματος*, τομ. 17, σελ. 101).

⁶ Υπάρχουν ακόμη μεταφράσεις από τον Δημ. Καπετανάκη, τον Άρη Δικταίο, τον Β. Λαζανά κ.ά.

που κι οι τρεις τοποθετούνται στο έτος 1802, όταν ο ποιητής ήταν 32 ετών και στα πρόθυρα ήδη της παραφροσύνης⁷. Η τρίτη μορφή έμεινε ημιτελής. Η μετάφραση που παρατίθεται στη συνέχεια είναι του δεύτερου σχεδίασματος. Παρ' όλη την επεξεργασία του Ύμνου από τον Ποιητή (όπως προκύπτει από την ύπαρξη των τριών σχεδιασμάτων) δεν απεφεύχθησαν τα σκοτεινά σημεία και οι ασάφειες.

Ο Χαϊλντερλιν είναι από τις πιο συζητημένες μορφές της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Η ζωή του, οι στοχασμοί του, η αρχαιολατρεία του, το γεγονός ότι για περισσότερα από τα μισά χρόνια της ζωής του έζησε σε πνευματικό σκοτάδι, του δίνουν μια μοναδική ρομαντική υπόσταση, τον κάνουν να φαίνεται σαν «η ιστορική απεικόνιση ενός υπερϊστορικού μύθου, σαν η μοίρα ενός διαλεχτού, που, για κάποιον λόγο, διώχτηκε από τους θεούς»⁸.

Τον ονόμασαν δίδυμο αδελφό των αρχαίων Ελλήνων ή ένα «γνήσιο Έλληνα γερμανικής καταγωγής». Είναι ένας ποιητής του μυθικού, που αντλεί τις εμπνεύσεις και τα σύμβολά του (την Διοτίμα, τον Εμπεδοκλή, τον Υπερίωνα) από την αρχαία Ελλάδα. Παράλληλα, όμως, βασανίζεται κινούμενος ανάμεσα σε τραγικούς δυϊσμούς: Ξεκινά ακολουθώντας το δρόμο των μύθων, όπως τους γνωρίζει από τους σοφούς και τον Πλάτωνα, από τον Απόλλωνα και τον Διόνυσο, για να καταλήξει κάποια στιγμή και στα κατατόπια του Χριστού (άλλωστε θεολογικές ήσαν οι πρώτες σπουδές του ποιητή) βρίσκοντας εκεί την Αποκάλυψη της Χάριτος και της Αγάπης. Κι η ανήσυχη σκέψη του Χαϊλντερλιν κλυδωνίζεται ανάμεσα στον «άθλο», που απαιτεί ο «ήρωας» των Ελλήνων και στη «θυσία» που καταξιώνει τον «μάρτυρα» των Χριστιανών, ενώ είναι έκδηλη κι η αγάπη για τη γερμανική του πατρίδα.

Αυτή η πνευματική περιπλάνηση του ποιητή ανάμεσα στον χρυσό ελληνικό Μύθο από τη μια, και στην αποκάλυψη, από την άλλη, της Χάριτος και της Αγάπης, που διέκρινε στη χριστιανική ιδεολογία, μια περιπλάνηση που κατέληξε όχι στην βίαιη ιδεολογική εκδίωξη του Χριστού, όπως συνέβη με άλλους στοχαστές⁹,

⁷ Από τα τέλη του ίδιου χρόνου ο ποιητής άρχισε να παρουσιάζει πνευματικές και ψυχικές διαταραχές. «Μπορώ να πω πως ο Απόλλων με χτύπησε», έγραφε σ' ένα φίλο του. Η κατάστασή του επιδεινώθηκε τα επόμενα χρόνια. Εξακολούθησε, ιδίως σε κάποια φωτεινά διαλείμματα, να γράφει ποιήματα, που ασφαλώς δεν συγκρίνονται με τους εξαίσιους στίχους που είχε γράψει πριν την ασθένειά του.

⁸ Erwin Laaths: *Παγκόσμιος Ιστορία της Λογοτεχνίας, Β'*, μετ. Σ. Πρωτόπαπα, Αθήναι 1963, σελ. 62.

⁹ Παρατηρήθηκε ότι πολλές από τις ιδέες του Χαϊλντερλιν τις συναντάμε αργότερα και στον Φρ. Νίτσε (1844-1900). Γράφει σχετικά ο Παν. Κανελλόπουλος, (*Νέα Εστία*, 1 Αυγ. 1941): «Ο Χαϊλντερλιν έχει ως άνθρωπος και ως πνεύμα πολλά γνωρίσματα που τον κάνουν να εμφανίζεται σαν ένα πρώτο αντίτυπο του Νίτσε. Υπάρχει όμως και μια σημαντική μεταξύ τους διαφορά. Ο Νίτσε φθάνει στην κατάρρα και στη βλαστήμια (αν και ήταν κι αυτός μέσα του πολύ τρυφερός, πολύ α-

αλλά στον –εν πολλοίς– «εξελληνισμό» του, ήταν κάτι που επισημάνθηκε με ιδιαίτερη έμφαση κι αναλύθηκε απ’ όλους τους σχολιαστές του ποιήματος. Διαβάζουμε: «Ένα οπωσδήποτε πρέπει ευθύς εξαρχής να ειπωθεί και να τεθεί για οδηγητής κανόνας: Αν ο Χριστός κάλεσε κοντά του τα ελεεινά σμήνη των κοπιώντων και πεφορτισμένων για να τ’ αναπαύσει, των γυμνών, των άρρωστων, των πειναλέων, των αμαρτωλών, των τυπτομένων, των αδικημένων, με την υπόσχεση της αφέσεως, της ανταποδόσεως και, ίσως, της χαιρέκακης εκδικήσεως, ο Χαίλδεριν ασφαλώς δεν προσήλθε στον Χριστό σαν ένα μέρος μέσα σ’ αυτό το σμήνος. Αλλά, χωρίς να προκατηγηθεί, τον προσεγγίζει ανυστερόβουλα για να τον υμνήσει από μοναχός του, πάνοπλος, στίλβων, έκθαμβος και θαμβωτικός, μέγας κορυθαίολος Έχτορας, σαν την ψυχή που έλκεται από την πηγή του φωτός. Φωτός, όμως, όχι καταβρωτικού, αλλά που καθαίρει»¹⁰.

Κι έτσι, καθετί από τον χριστιανικό «μύθο» που μπορούσε να εξελληνισθεί μεταπλάστηκε ανάλογα από τον Χαίλντερλιν, έτσι που κάποιες μορφές θεολογικής αοριστίας και καλογεροσύνης να ξαναδίνονται ως εικόνες καθαρής ιωνικής αίγλης κι ο Μυστικός Δείπνος λ.χ. να παίρνει την απόχρωση ενός πνευματικού πλατωνικού συμποσίου.

Η εισαγωγή του ποιήματος, μας προδιαθέτει και για όσα θ’ ακολουθήσουν: «Η αρχή του ποιήματος “Πάτμος” παρουσιάζεται σαν πρότυπο μεν γερμανικού μυστικού κειμένου, σκοτεινού, αγωνιώδους και αφηρημένου, αλλά συγχρόνως μετάρσια και υσιπέτις, στημένη σε φιλοσοφικές σφαίρες εξωτερικά αόριστες, που βρίσκονται σε αναλογία με την αρχή του Ευαγγελίου κατά Ιωάννη: αναζητάει και αινίττεται αυτή την ουσία του θείου· το αισθάνεται πολύ γειτονικό στον άνθρωπο, αλλά που χρειάζεται ηρωικό καρτέρι για να στεφθεί το κυνήγι με την άγρευση του Ασύλληπτου... Για τούτο και ο Αετός, το σύμβολο του Ιωάννου της Αποκαλύψεως, ψάχνει τ’ απόκρημνα και τα επικίνδυνα σπήλαια για να πετύχει την ποθητή όραση (ψυχική αντιστοιχία με την σπηλιά της Πάτμου, όχι γιατί είναι στην πραγματικότητα απόκρημνη, αλλά γιατί ο αγώνας που δοκίμασε ο Αποκαλυπτής, κρυμμένος και ασκούμενος εκεί, ήταν ψυχικά κινδυνώδης και τραχύς)· για τούτο και τα παιδιά των Άλπεων (γιατί όχι οι Γερμανοί, γιατί όχι ο ίδιος ο Χαίλδεριν) αρέσκονται στις επικίνδυνες ακροβασίες των μεταφυσικών γκρεμών...»¹¹. Μόνο σε τέτοια μέρη, ερημικά κι υποβλητικά, μπορείς να συναντηθείς με το θήραμα “Θεός”. Εκεί στις απρόσιτες Κορυφές του Χρόνου, περιμένουν όλοι οι κατά καιρούς Θεοί. Είναι θηρευτές

παλός), και καταριόταν μάλιστα ό,τι στο βάθος ήταν άρρηκτα συνυφασμένο με την ψυχή του, ό,τι στο βάθος αγαπούσε η φύση του. Ο Χαίλδεριν δεν γνώρισε στη ζωή του την κατάρα και τη βλαστήμια. Η εσωτερική πάλη του, χωρίς να είναι λιγότερη τραγική, ήταν πολύ πιο σιωπηλή, πολύ πιο μυστική».

¹⁰ Τ.Κ. Παπατσώνης, Το τραγούδι της εκστάσεως και της λατρείας Χριστού, *Νέα Εστία*, 366/1.9.1942

¹¹ Τ.Κ. Παπατσώνης, ό.π.

μαζί και θηράματα, γιατί λίγοι, μετρημένοι στα δάχτυλα, είναι οι θαρραλέοι και οι αντρείοι που θα φτάσουν εκεί. Κι ο ποιητής – προφήτης ζητά εναγώνια το ποθητό νησί και την σπηλιά που θα του δώσει τη χάρη της Αποκάλυψης...

Ο ποιητής στη συνέχεια οραματίζεται την αναρπαγή του από την ερημική κατοικία του, ένα ταξίδι στις ακτές της Ασίας για να οδηγηθεί τελικά από τον πόθο του σ' ένα «άντρο θεϊκής ξενίας», την Πάτμο, όπως τότε ο Ιωάννης. Κι εκεί του αποκαλύπτεται το δικό του υπέρλαμπρο όραμα με το αντίκρισμα του «θείου κάλλους», όπως υψώνεται ελπιδοφόρο, πέρα από κάθε παραχάραξη και κιβδηλεία, πάνω και πέρα από την ανθρώπινη αγωνία...

Κι εκείνη ακριβώς η στιγμή της Αποκαλύψεως, δείχνει ότι ήρθε η ώρα του Ύμνου, η ώρα της εξοφλήσεως του λατρευτικού Χρέους. «Η ώρα που αποδείχνει πως όλα τα όντα, φτάνει να είναι υπόμονα και ν' αφήνονται στην οδηγία της Χάριτος μέσω της τέχνης, όλα είναι δεκτικά λυτρώσεως, η χάρη δια της τέχνης λίγο – λίγο θα προσελκύσει κάτω ξανά τους θεούς, κανένα δεν είναι αργίσι κολασμένο κι ακάθαρτο».

Οι θεοί, λοιπόν, κατά τον Ποιητή, θα ξαναγυρίσουν κι εμείς μπορούμε να επισπεύσουμε την παρουσία τους «όχι όμως με μια προσπάθεια εκούσια, ούτε με τη συντριβή και με την απελπισία, ούτε με την υποταγή σε μια κυριαρχούσα και δεσποτική δύναμη, που θα μας μεταμορφώσει σε μισθοφόρους της θείας ιδέας. Υπάρχει ένα γλυκό φως ακόμη στις Γραφές, που το αγνοούν οι αλαζόνες, που παρηγορεί ωστόσο τους ταπεινούς. Μας επιτρέπει να περιμένουμε την αυγή και να βρούμε και πάλι την απωλεσθείσα πίστη. Έχουμε πλανηθεί πολλές φορές. Έχουμε λατρεύσει, με τη σειρά, τη μητρική γη, κατόπιν τον ηλιακό θεό. Όμως το σκήπτρο της ποίησης, για την οποία τίποτε δεν είναι άναξιο λόγου, θα οδηγήσει στην κάθοδο, εκ νέου, των θεών επί της γης. Όλοι οι θεοί είναι καλοί και πρέπει να τους τιμούμε όλους, μολονότι πρέπει να τηρούμε και ένα είδος ιεραρχίας. Ο Βάκχος είναι η ψυχή της κοινότητας, της ομάδας. Ο Ηρακλής παρόμοιος με ηγεμόνες, είναι ο προστάτης και ο υπερασπιστής της κοινότητας. Αλλά ο Χριστός είναι το τέρμα, αποπερατώνει ό,τι ανεκπλήρωτο υπάρχει, ό,τι θεότητα των άλλων δεν είχε ολοκληρώσει...»¹².

Οι σχολιαστές του έργου του Χαϊλντερλιν επισημαίνουν εύστοχα ότι στο συγκεκριμένο σημείο του ποιήματος «ο ποιητής παρουσιάζεται, λίγο – πολύ ως ένας νέος Ιωάννης. Μιμείται άλλωστε και τον συγγραφέα της Αποκαλύψεως. Αφήνει στο ποίημά του πολλά σκοτεινά σημεία, τα περισσότερα εν γνώσει του ασφαλώς. Επιδιώκει πάντως να τον μιμηθεί όσο το δυνατόν περισσότερο. Θα ήθελε να είναι ακριβώς “φερέφωνο” του Χριστού κατά τη νέα κάθοδό του. Δεν φτάνει, όμως ως το σημείο ν' απονεύσει στον εαυτό του την αποστολή

¹² Σχόλιο της Genevieve Bian quis για το ποίημα «Πάτμος», που παρατίθεται στο βιβλίο του Βασ. Ι. Λαζανά *Friedrich Hoelderlin – Ο αδελφός των αρχαίων Ελλήνων, ο ποιητής της ερωτικής οδύνης, ο οραματιστής της ελεύθερης πολιτείας*, Αθήνα 1984, σελ. 290.

ενός αναμορφωτή, ενός ανακαινιστή. Είναι εκ φύσεως πολύ ευαίσθητος και πολύ επιφυλακτικός, ώστε να τεθεί επικεφαλής και να διεκδικήσει τον τίτλο του οδηγητή των λαών. Όμως δεν αμφιβάλλει. Οι θεοί και ιδιαίτερα ο Χριστός τον έχουν επιφορτίσει με το χρέος να γίνει ένας από τους “διαγγελείς” και τους διαμηνυτές του Θείου»¹³.

Μανόλης Μακρής

Π Α Τ Μ Ο Σ
του FRIEDRICH HOELDERLIN
(μετάφραση: Τ. Κ. Παπατσώνης)

Κοντά είναι,
 και δύσκολο να τον συλλάβεις, ο Θεός.
 Αλλά όπου υπάρχει κίνδυνος, φυτρώνει επίσης
 και όργανο της Λυτρώσεως.
 Στα σκοτεινά κατοικούνε
 οι Αετοί και ατρόμητα παίρνουν το δρόμο,
 Παιδιά των Άλπεων, ίσια επάνω απ’ τον γκρεμό,
 γεφύρια πατώντας πρόχειρα βαλμένα κ’ ετοιμόρροπα.
 Για τούτο κείτονται σωροί σπαρμένοι,
 οι Κορυφές του Χρόνου,
 και κάπου εκεί οι Αγαπητοί κονεύουν και άγωνα εξαντλούνται
 επάνω σε αφιστάμενα και χωριστά βουνά.
 Δός μας λοιπόν καθάριο Πέλαγος,
 ω, και φτερούγες δός μας, ώστ’ εν πνεύματι άκρας Πίστεως
 μέχρις εκεί ν’ ανυψωθούμε και να επιστρέφομε.

Αυτά έλεγα, οπότε, να! ανηρπάγην
 (πιο γρήγορα απ’ ό,τι το φανταζόμουν
 και τόσο μακριά, προς εκεί, όπου ποτέ μου
 δεν σκέφτηκα πως θα ’φτανα) από ένα Πνεύμα,
 μέσα απ’ αυτό το σπίτι μου. Τα μισοσκόταδα
 του δειλινού, καθώς που βάδιζα, όλο απλώναν
 κατεπάνω στο σκιώδες δάσος και
 στα πολυθόρυβα ρυάκια της πατρίδας,
 που ξυπνούν τον νόστο· μου ήσαν αγνώριστοι όλοι οι τόποι.
 Σε λίγο εν τούτοις, με νιογέννητη λαμπράδα,
 και με πολλά μυστήρια,

¹³ Β. Λαζανάς, ό.π. σελ. 298

χρυσούς καπνούς τυλιγμένη, φούντωσε
σε αστραπηβόλην άνθηση,
ακολουθώντας βήματα του Ηλίου,
και μ' ευωδιές μύριων δεντροκορφών

εμπρός μου η Ασία κ' έκθαμβος αναζήτησα
κάτι που να 'ταν γνώριμό μου, ασυνήθιστος
τελείως ως ήμουν από τις απλόχωρες κοίτες, εκεί, που μέσα τους
κατρακυλά από τις κορφές του Τιμόλου
ο χρυσοφορεμένος Πακτωλός
και ο Ταύρος μένει ακλόνητος και η Μεσσωγίς
και πλημμυράει λολούδια ο Κήπος,
φωτιά της γαλήνης. Αλλά μέσα στο φως
άνθιζε, στα ύψη, το ασημένιο χιόνι
και, μάρτυρας αθάνατης ζωής,
σ' ερημωμένους απροσπέλαστους τοίχους,
Κισσός πανάρχαιος αύξαινε κ' επιστατούντο
από κολόνες ζώσες, Κέδρους και Ροδοδάφνες,
τα πανηγυρικά,
τα θεόχτιστα βασίλεια Δώματα.

Κλύδωνες όμως όχι λίγοι ξεσπούν γύρω στις πύλες της Ασίας
και παραδέρνει εδώ κ' εκεί ο ναυτίλος
σε αβέβαιους δρόμους της θαλασσινής απλοχωριάς,
ανίσκιαστης και ηλιοδαρμένης·
τα ξέρει εντούτοις και τα ξεχωρίζει τα Νησιά.
Και καθώς έφτασε στην ακοή μου
πως ένα μέσα στα πολλά ήταν η Πάτμος,
πόθος μεγάλος μου άναψε εκεί να πάω, κ' εκεί
την σκοτεινή σπηλιά να προσπελάσω.
Γιατί, δεν έχει βέβαια σαν την Κύπρο
τα πλούτια των πηγών, κι ούτε καν έχει σαν τ' άλλα τα νησιά
καμιά τέτοια λαμπράδα η Πάτμος,

αλλά όσο για φιλόξενη, φιλόξενη είναι·
στο φτωχικό της, έστω φτωχότερο από τ' άλλα, όμως σε δέχεται.
Και σαν κανένας ναυαγός, είτε κανένας
λυπητερός, που να θρηνεί νόστιμον ήμαρ
είτε το σύντροφό του που θρηνεί πνιγμένο,
φτάσει σαν ξένος στο Ξερόνησο,

πονετικά τούτο τον δέχεται και, θρέμματά του,
 φωνές του ηλιοψημένου δάσους,
 είτε απ' εκεί που πέφτουν οι αμμουδιές, είτε απ' εκεί
 που τα κομμάτια των αγρών χωρίζουν,
 όλες αυτές φωνές νησιώτικες προστρέχουν
 να τον καληνωρίσουν και με αγάπη
 βάλνονται να γλυκάνουν το παράπονο του ανθρώπου.
 Έτσι δεχθήκαν κάποτε και του Θεού τον επιστήθιο
 που έβλεπε τις οράσεις, αυτόν που πήγαινε στα ευτυχισμένα
 νιάτα του συντροφιά με τον Μονογενή του Θεού, που αχώριστοι ήσαν,
 μια και του αγάπησε ο υψιβρεμέτης την απλότητα
 του νεανία, και τούτος πάλι, άντρας ως ήτανε πραγματικός,
 μορφή του Θεού του σπούδασε στοχαστικά
 τότε που ετέλει τα μυστήρια της Αμπέλου και πλάι πλάι
 οι δύο τους ανακλίνοντο σε μάκρος των Ωρών του Δίπνου,
 οπότε με ψυχή γαλήνια προμαντεύοντας, το Θάνατο πάλι
 τους κήρυξεν ο Κύριος, και την εσχάτη Αγάπη, επειδή ποτέ,
 όσα και νά 'λεγε πάνω σ' αυτές τις διδαχές, δεν θα του αρκούσαν
 κ' έβιαζε ο καιρός, και ήθελε τόσο γι' Αγαθοσύνη να διδάσκει
 και να ιλαρύνει, όπου τη συναντούσε, την τραχειά σκαιότητα του κόσμου.
 Επί καλού όμως ήρθαν όλα. Ύστερα πέθανε. Πολλά
 γι' αυτό το θέμα θα ήσαν να ειπωθούν. Και εθεάθη μεν να ενατενίζει
 τον φίλτατό του, από τους άλλους του συντρόφους,
 ευλογώντας τον ακόμη και ως το τέλος,

παρ' όλο αυτό τους έπαιρνε όμως θλίψη και κατήφεια, καθώς είχαν
 απλώσει η νύχτα θλίψη και κατάπληξη,
 γιατί είχαν την απόφασή τους στην ψυχή
 παρμένη οι άντρες, μα έλα πάλι που αγαπούσαν
 τη ζωή κάτω απ' τον ήλιο, και ούτε να χάσουν τη μορφή
 θέλαν ποτέ απ' εμπρός τους του Κυρίου
 και ούτε να χάσουν τη γλυκειά τους πατρίδα. Τους διαπερνούσε
 η θλίψη αυτή καθώς το σίδερο περνά η φωτιά και στο πλευρό
 τους στάθηκε του του ίσκιου του Αγαπημένου.
 Για τούτο βέβαια για Παράκλητο τους έστειλε σε λίγο
 το Πνεύμα, τότε που ταράζονταν το δώμα
 και οι πύρινες Γλώσσες του Θεού κυλούσανε βροντώντας
 με βοές σφοδρού ανέμου για να επικαθήσουν
 πάνω από τα διψώντα τους κεφάλια, εκεί που οι ήρωες του θανάτου
 ήσανε τούτοι συναγμένοι με βαριά ψυχή και βαριές σκέψεις

στο ίδιο το δώμα, εκεί, που, πριν χωρίσουν
για τελευταία φορά τους είχε επιφανεί.
Έτσι έσβησε, λοιπόν, του Ήλιου η Ημέρα,
έτσι έσβησε σαν Βασιλιάς, έτσι θρυμμάτισε
οικειοθελώς και υπόμονος θεϊκά το πάθος,
το ευθυλαμπές του σκήπτρο
της Μεγαλοσύνης.
Και μετά δόξης πάλιν έρχεται σαν φθάσει η ώρα.
Ούτε που οι άνθρωποι έκτοτε τίποτε το καλό
θα 'πράτταν πλέον' ασυνάρτητα έργα και άνευ πίστεως,
κ' εδώ κ' εμπρός μόνη χαρά
τους 'μέλλετο να ζούνε σε Νύχτα φιλικής
τους κόλπους και, θεατές με μάτι απλό, να ίστανται
εμπρός σε αβύσσους της Σοφίας. Και πρασινίζουν,
έστω και νύχτα, στων βουνών τα βάθη ζωηρές Εικόνες.

Αλλά είναι φοβερό να το σκεφτείς, πώς διασκορπίζει
δίχως κατάπαυση ο Θεός πέρα και δώθε τις ζωές μας.
Γιατί ήδη ιδού 'τονε να παρατά
τους ακριβούς του φίλους, τις μορφές τους
και προς τα βουνά μακριά
να τραβά έτσι ολομόναχος, για εκεί
όπου διπλά τον αναγνώρισαν και με διπλή
κατάφασή τους για ουράνιο Πνεύμα·
και δεν το προείπαν μεν οι προφητείες, αλλά χεροπιαστό
είναι το γεγονός, που, όταν, πριν φύγει ακόμη,
καθώς βιαζόταν ν' ανεβεί ο Θεός, ύστατο βλέμμα
τους έρριχνεν, αυτοί τον ικετεύσαν,
τον ξόρκιζαν μήπως και τον κρατήσουν
και δεν τους άκουε· κ' εντούτοις με χρυσά σκοινιά δέσμιο τον πιάσαν
παρόλο που γευθήκαν το κακό, ο ένας στον άλλον τείνοντας γύρω τα χέ-
ρια-
και όταν αργότερα, παρόλο που είχαν αποθάνει
Εκείνος, που κατεξοχήν του ήταν συμφυές
το Κάλλος, το γεγονός, η αγνή μορφή Του
ένα θαύμα να μένει και η Θεότητα ερμηνεία
να βρίσκει επάνω της –και όταν πάλι μεταξύ τους
αιώνιο 'στάθη το Αίνιγμα, που δεν συλλαβαίνουν,
μεταξύ τους, αυτών, που ομάδι ζούσαν

με την Ανάμνησή Του, Ανάμνηση που όχι μονάχα
τις αμμουδιές τους και τα λιβάδια να τους συνεπάρει,
αλλά ως με το Ναό τους ίσχυσε να τους αρπάξει
και τούτο πότε; όταν η τιμή
του Ημίθεου, που μετ' ανόμων ελογίσθη και των Μαθητών
σκοτειδίασε, και αυτός ο Θεός απόστρεφεν ολότελα το πρόσωπό Του,
-αυτό το αιώνιο Αίνιγμα: και κρύβεται το Αθάνατο Στοιχείο στον ουρανό,
να κρύβεται στην πράσινη γης, ορατό να μη γίνεται, τι να σημαίνει;

Τι άλλο σημαίνει ειμή την κίνηση του Γεωργού, καθώς τινάζει
με του φτυαριού του την ορμή, αφού αλωνίστη, τον καρπό.
λιγνίζοντάς τον προς τ' ανεμικά, κάτω απ' τ' αλώνι.
Σωριάζονται μπρος στα ποδάρια του όλα τ' άχυρα· όμως
μαζεύεται επιτέλους καθαρό το στάρι.
Και ούτε λογιάζεται πράμα κακό, το αν πάνε
χαμένα μερικά κουκκιά (καθώς και αν ίσως από το Λόγο
χαθεί τυχόν ο ηχηρός του φθόγγος:
γιατί ταιριάζουνε το έργο του Θεού μ' έργα δικά μας).
Και ούτε ο Ύψιστος πάντοτε θέλει όλα δικά του.
Βέβαια το σίδερο άφθονο το βγάζουν τα έγκατα της γης
και βέβαια τις πυραχτωμένες λάβες πλούσιες έχει η Αίτνα·
το ίδιο θα κάτεχα κι εγώ το μέγα πλούτος
από κοντύλι μου να γράψω Εικόνισμα, όπου απaráλλαχτος
θα φάνταζε, όπως έζησε μαζί μας, ο Χριστός,

σαν όπως βάλνεσαι άκαιρα μονάχος να κεντρίζεσαι
ή σαν κ' εμέ, που επίπληξα στο δρόμο κάποτε τον εαυτό μου
γιατί, ανάξιος όντας, όμως ξιπάστηκα πώς θα μπορούσα, εγώ, ένας δούλος
να πλάσω με τον εαυτό μου ομοίωμα του Κυρίου μου.
τους είδα τότε φανερά να οργίζονται
τους Αρχοντες των Ουρανών, όχι γιατί 'ταν χρέος μου τάχατες ν' αξίζω
κάτι,
αλλά για να μου γίνει μάθημα η οργή τους: πανάγαθοι είναι και η κιβδη-
λεία
ενόσω αυτοί κυριαρχούνε, μισητότατη πάντα τους 'στάθη·
γιατί δεν έχουν πέραση και ωφέλεια τ' άκαιρα των ανθρώπων στους αν-
θρώπους.
Και όταν πάλι το κράτος οι θεοί δεν έχουν, όμως τους κυβερνάει
η αμβρόσια Ειμαρμένη· και αγόμενα απ' αυτήν βαδίζουν
τα έργα τους απομοναχά τους· αυτή σε Τέρμα τους βιάζει να τα φτάσουν.

Κ' εκεί που προχωρεί θριαμβευτικά, όλο και πιο ψηλά,
η ουράνια τους πορεία, ιδού τους, κράζουνε κ' επικαλούνται ονομαστί.
ούτε το Ήλιος, να 'τον, οι ισχυροί, τον ένθεον Υιό του Υψίστου,

εχέγγυο και τεκμήριο, κ' έρχεται το Ραβδί του Μέλους τώρα,
Νεύμα και Μετρονόμος, κάτω ελκύοντας τους θεούς, γιατί κοινό
κ' εξυπαρχής ακάθαρτο δεν είναι τίποτε·
και η Χάρη εφ' όλων βρέχει και κληρουχείται. Εκείνους μόνο
το Άσμα ανεγείρει εκ νεκρών, όσοι δεν είναι απόλυτα δεσμώτες
της βάρβαρης χοντράδας· πολύς καιρός όμως περνάει ως με το μάτι
βαρύ, του ύπνου, δειλό, να ξεσαστίσει, ως να ματιάσει θαρρετά το φως.
Με δυσαρέσκεια δέχονται, κόπο τους φέρνει
ν' ανθούν στα οξύτατα βέλη της Αίγλης και γυρεύουμε πώς να στρίψουν
όσο και αν η ευτολμία τους, με χαλινάρια ολόχρυσα, πειράται
να τους κρατήσει· αν όμως, σαν διαμέσου από πηχτά
και προστατευτικά ματόφρυδα, τους μετριασθεί η οξύτητα της αστραπής
του κόσμου
και λήθη, και γαλήνη τους φέρει η χόβολη της Παραδόσεως και των Γρα-
φών,
τότε μονάχα απολαβαίνοντας δωρεά της Χάριτος
στην κονίστρα του ατάραχου Βλέμματος θ' ασκηθούν.

Κ' εφόσον τόση αγάπη οι Επουράνιοι
δείχνουν για μένα (και το πιστεύω)
πόσο περσότερο αγαπούν Εσένα¹⁴,
γιατί ένα πράγμα εγώ καλά το ξέρω, πως η βουλή
του προαιώνιου μας Πατέρα αξία πολλή σ' Εσένα δίνει
και για καμάρι της Σε θωρεί. Σημείο γαλήνης,
όσο και αν βρέμεται το αστροπελέκι,

¹⁴ Το ποίημα αφιερώνει ο Χαίρλντερλιν στον κόμητα του Homburg (Εσσην) και σ' αυτόν αναφέρονται οι τελευταίοι στίχοι του ποιήματος, για να του πει ότι «Ο Θεός, παρά τα μπουμπουνητά του, είναι στο βάθος θεός γαλήνης. Και είναι καιρός τώρα, αυτό το σταθερό σημείο, την ουσία της γαλήνης, να υμνήσουμε. Είχαμε στραβωθεί ίσαμε τώρα, μας αποπλάνεψε η φύση και τα επίκαιρα και είχαμε φύγει από το δρόμο του Θεού. Η σωτηρία μας τώρα είναι εγγύς πλέον. Έρχεται, μετά την καταιγίδα, ο παντογνώστης Χριστός να μας ειρηνεύσει· η σωτηρία μας έγκειται εφεξής στην σταθερότητα, στην καθεστηκυία θεία και πολιτική τάξη. Και μας επιβάλλεται να λατρεύσουμε κατά πρώτο λόγο την τάξη του Θεού και κατά δεύτερο λόγο την εθνική (την γερμανική εν προκειμένω). (Παπατσώνης, ό.π.).

στέκεται το σημείο του στο στερέωμα. Σε όλα τα μάκρη της ζωής του
 στέκεται ο Ένας, ο Ων. Γιατί ο Χριστός
 ακόμα ζει. Ήρθανε τέκνα του όλοι οι Ήρωες
 και Άγιες Γραφές γι' Αυτόν λαλήσαν· αλλά μέχρις ώρας
 όλες της γης οι πράξεις μόνο της Βροντής το μέρος ερμηνεύσαν,
 πορεία δρομαία και ασυγκράτητην. Ο Κύριος όμως της γαλήνης είναι τώρα
 εγγύς.

Μια και όλα «τα έργα γνωστά απ' αιώνος
 τω θεώ» και από καταβολής του κόσμου.

Μακρυούς καιρούς, ατέλειωτους
 στάθηκε αθέατη η λατρεία προς τους θεούς. Και σταθερός
 δείχτης, το δάχτυλό τους πρέπει να μας οδηγά,
 μια και η αναρπάστρα της καρδιάς ορμή φτάνει ισχυροτάτη.
 Το κάθε τι θυσία διψά και προσφορά
 προς τους θεούς. Φτάνει όμως κάτι τι να λαθευτεί
 και χάνεται πλέον το καλό μεμιάς για πάντα.
 Έτσι και 'μείς δώσαμε τη λατρεία μας
 στη Γη Μητέρα. Και την δώσαμε επ' εσχάτων
 στα καθημερινά φώτα του Ηλίου
 δίχως επίγνωση, έτσι, στα τυφλά· ο Πατέρας όμως,
 που όλα τα ορίζει, όλα τα διαφεντεύει, θέλει
 να προσκυνιέται σαν πρωτεύον το στερεό ψηφίο,
 και ότι εδρασμένο σε θεμέλιον ασφαλές, αυτό ν' αποκαλύπτεται.
 Οπότε γερμανόπρεπο τραγούδι ακολουθά.

ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΜΟΣ ΚΣΤ΄ Έτος 2014

ΕΚΔΟΤΗΣ:
ΣΤΕΓΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ

Γραφεία:

Βίλλα «Κλεόβουλος» Ν. Σάββα και Γ. Παπανικολάου

ΡΟΔΟΣ 851 00

Τηλ. 22410- 35635, fax 22410 - 33655

e-mail: Stegigrm@otenet.gr

Επιμέλεια ύλης – σελιδοποίηση: Μανόλης Μακρής

Τυπογραφείο

ISSN 1105-6010

**ΣΤΕΓΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΥ
ΒΡΑΒΕΙΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ**

**ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΑ
ΧΡΟΝΙΚΑ**

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΤΟΜΟΣ ΚΣΤ΄

**ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΕΚΔΟΣΗΣ:
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ**

ΡΟΛΟΣ 2014